

Ter viering van het 125-jarig bestaan van de Vereniging Rembrandt stelde de Tefaf de vereniging in 2008 in de gelegenheid een dat jaar op de Tefaf aangeboden kunstwerk voor een Nederlands museum te verwerven. De keus viel op een bijzonder ensemble, bestaande uit een dubbelportret – een grootvader en zijn kleinzoon – en een gouden penning. Op het schilderijtje is te zien dat de man deze penning aan de jongen geeft. Zo kon de jarige Vereniging Rembrandt dankzij een gift van de Tefaf het Rijksmuseum een geschenk geven dat zelf weer een geschenk is en weergeeft. Het kan nauwelijks symbolischer.

VERJAARSCADEAU

De hoofdrolspelers zijn de remonstrantse predikant Isaac Pontanus (ca 1625-1710) en zijn in 1680 geboren kleinzoon Hendrik van Beek. Het schilderijtje laat de schenking zien, het geschenk zelf – de gouden penning – onthult de namen van de twee én de reden van dit bijzondere gebaar. Dit gebeurt in twee in het Latijn gestelde teksten aan beide zijden van de penning. De eerste tekst, aan de voorzijde, is een opdracht van Pontanus aan zijn kleinzoon. Omringd door gebladerde takken staat daar in fraaie letters te lezen (in vertaling): *Aan zijn lieve kleinzoon, zoon van [zijn] dochter Catharina, Hendrik van Beek, die de geboortedag viert van het derde viertal jaren na het tweede [viertal], heeft Isaac Pontanus [deze penning] op de schrikkel-dag zelf van het jaar 1688 ten geschenke gegeven als teken van grootvaderlijke goedgunstigheid.* De penning is dus een verjaarscadeau, maar het gaat wel om een bijzondere verjaardag. Want uit deze bijna klassieke opdracht wordt duidelijk dat de jonge Hendrik op 29 februari 1680 werd geboren en daarom zijn verjaardag acht jaar later pas voor de tweede keer werkelijk kon vieren. Hij was een schrikkelkind. Tegelijkertijd gaat het uiteraard ook om een bijzonder geschenk. Dat wordt nog eens bevestigd door de tekst op de keerzijde, een gedicht van zes Latijnse verzen en een Grieks vers dat begint met een citaat uit Ovidius' *Metamorphosen*, 'Cresce puer': *Groei, jongen, in deugdzaamheid voor God, in eerbied voor je moeder, dierbaar aan je familie door genegenheid, aan goede mensen door je rechtschapenheid, zonder ook maar iemand te schaden, gevoed door eerbare studie, door een onversaagbaar karakter opgewassen tegen voor- en tegenspoed, rechtschapen zolang je nog leeft en na je dood gelukzalig. Moge de lankmoedige God deze ernstige wensen horen. Altijd de beste te zijn en boven anderen uit te steken.*¹ Het laatste, Griekse vers is afkomstig uit Homeros' *Ilias* (6.208) en daar een



Rijksmuseum
Amsterdam

Isaac Pontanus en zijn kleinzoon Hendrik van Beek

Michiel van Musscher (1645-1705)

1689. Olieverf op tin, D 9 cm

Gesigneerd en gedateerd, midden links: *MvM* [slecht leesbaar] 1689

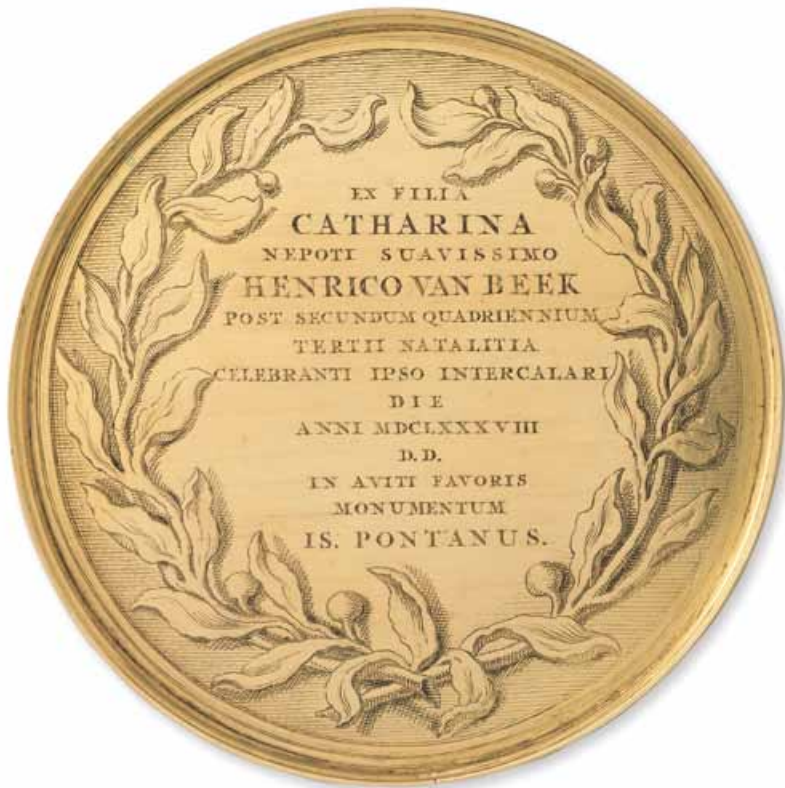
Herkomst: kunsthandel P. de Boer, Amsterdam, 2008

Gouden penning ter ere van de achtste verjaardag van Hendrik van Beek

Anoniem

1688. Goud, gegraveerd, D 9 cm

Herkomst: kunsthandel P. de Boer, Amsterdam, 2008



oproep aan de jonge Achilles door diens vader. Dit gedicht wordt inhoudelijk ondersteund door de vier afbeeldingen rondom de tekst, die door draperieën met elkaar verbonden zijn: boven een brandend altaar als symbool voor deugdzaamheid, onder een afbeelding van Aeneas met zijn vader op de rug als teken van eerbied voor de ouders, en links en rechts symbolen van de zeven vrije kunsten.

DUBBELPORTRET

De penning is dus een geschenk met een onmiskenbare boodschap, al kun je je afvragen of Hendrik die op die leeftijd al in zijn volle omvang kon begrijpen. Hoe dan ook, zijn grootvader roept hem op een deugdzaam en voorbeeldig leven te leiden en zijn talenten zo goed mogelijk te ontplooiën. Het is een boodschap van groot gewicht, die Pontanus niet licht zal hebben gegeven. Het kan niet anders of hij moet werkelijk veel van zijn kleinzoon hebben verwacht. Vandaar vermoedelijk dat hij de bekende portrettist Michiel van Musscher vervolgens van de schenking als zodanig nog een schilderijtje liet maken, dat trouwens dezelfde vorm en vrijwel hetzelfde formaat heeft als de penning.

Op het dubbelportret, dat op tin geschilderd is, zit Pontanus voor een boekenkast. Hij draagt een eenvoudige zijden Japone rok, wat aangeeft dat hij in zijn huiselijke omgeving vertoeft. De halsdoek die hij draagt hoort

eveneens tot de gebruikelijke, ongedwongen kleding van die dagen. Pontanus was remonstrants predikant. Hij werd omstreeks 1625 vermoedelijk in Leiden geboren en kreeg na zijn opleiding in 1649 allereerst een aanstelling in het Noord-Duitse Friedrichstadt, een in 1621 door uit de Nederlanden gevluchte remonstranten gesticht stadje; nog altijd is hier een remonstrantse geloofsgemeenschap actief, een van de weinige buiten Nederland. Vanaf 1652 bekleedde Pontanus zijn ambt in Den Briel. Na twee jaar kon hij vervolgens die stad voor Amsterdam verruilen. De remonstrantse gemeente zou hij hier tot zijn emeritaat in 1699 blijven dienen. Zijn kwaliteiten als kanselredenaar werden door menigeen hoog aangeslagen. Als predikant voelde hij zich er zelfs zo thuis, dat hij een aanstelling als hoogleraar aan het Remonstrants Seminarium in 1666 al binnen een jaar opgaf. Wel gaf hij ondertussen les en schreef hij in het Nederlands enkele godsdienstige traktaten. Overigens bezit de Remonstrantse Gemeente Rotterdam een ongedateerd portret van hem waarin hij in dezelfde kleding poseert, eveneens voor een boekenkast, waarbij één boek geopend naast hem ligt.

Kleinzoon Hendrik is anders dan Pontanus tot in de puntjes gekleed. Hij draagt een blauwe, met gouddraad versierde strik, een kanten halsdoek en kanten manchetten, waarin eveneens gouddraad lijkt te zijn verwerkt. Hij heeft zich kortom voor zijn verjaardag piekfijn uitgedost.



Dubbelportret in zijn originele lijst.

Kennelijk konden zijn ouders zich dat ook veroorloven. Dat duidt op een familie die in welstand leefde, maar juist over die persoonlijke omstandigheden is maar weinig bekend. Oorspronkelijk was Pontanus met Elisabeth Gouwenaar gehuwd, met wie hij in elk geval twee dochters kreeg, eerst Maria en in 1656 Catharina, de moeder van Hendrik. In 1672 hertrouwde Pontanus met Maria Anslou. Als bewoner van de Lauriergracht werd hij op 8 augustus 1710 in de Westerkerk begraven, ruim acht jaar na zijn tweede vrouw. Zijn dochter Catharina was op 30 maart 1679 in Amsterdam in ondertrouw gegaan met Hendrik van Beek, vermoedelijk een uit Haarlem afkomstige zijdeverver die een klein jaar eerder in Amsterdam als poorter was ingeschreven. Hun zoon, geboren op 29 februari 1680, moet hun oudste kind zijn geweest, maar over hem weten wij eigenlijk niet meer dan wat op de penning is vermeld en hoe hij er als achtjarige heeft uit-

gezien. Het valt nu dan ook niet te zeggen of hij ook maar enigszins aan de hoge verwachtingen van zijn grootvader heeft voldaan.

Dit gebrek aan concrete gegevens laat onverlet dat dit ensemble een bijzondere kijk geeft op het intellectuele milieu van een vooraanstaande remonstrantse familie, die zijn vrijzinnigheid niet verloochende. Het portret en de penning geven samen een intiem beeld van een vooraanstaande groep uit de Amsterdamse samenleving. Daarmee wordt een tijdsbeeld opgeroepen dat intrigeert en nieuwsgierig maakt. Hopelijk zal nader onderzoek nog het een en ander aan het licht brengen, met name over het wel en wee van Hendrik. Ondertussen zal het ensemble zoveel mogelijk getoond worden, behalve in het Rijksmuseum ook in het Amsterdam Historisch Museum ♦

Gijs van der Ham

Noot

1 Vertaling van beide teksten: dr. A.H. Wesseling, Universiteit van Amsterdam, waarvoor vriendelijke dank.